

FORRÁS ÉS ÉRTÉK

PERGER GYULA

BIZALMAS JELENTÉSEK 1941-BŐL, A VOLKSBUND GYŐREGYHÁZMEGYEI TEVÉKENYSÉGÉRŐL

A magyarországi Német Népművelési Egyesület (Volksbildungsvereine) utódként 1938. november 26-án megalapított, – de csak 1939. április 13-án bejegyzett – Volksbund der Deutschen in Ungarn; röviden *Volksbund*, illetve *VDU* történetével és tevékenységével számos tanulmány és monográfia foglalkozott az elmúlt fél évszázadban.

A rendelkezésre álló és feldolgozott források alapján, bár számos szempontból elemezték a Volksbund szerepét – *Spannenberger Norbert* megfogalmazása szerint – szinte napjainkig nyitott kérdés, hogy a VDU „Egy népcsoport nemzetiszocialista szervezete, vagy emancipációs kisebbségi egyesület?” volt-e.

Az elmúlt években – Apor Vilmosnak a Győri Egyházmegye egyházkormányzati tevékenységét vizsgálva – számos dokumentumban szembesültem a püspök(ség), a papság, az együtt élő magyar és német, horvát és német katolikus közösségek mindennapjait is meghatározó – azokat széteséssel fenyegető – „német kérdéssel”. A feltárt dokumentumok alapján a Volksbund szerepét mentalitástörténeti megközelítésben, egy hosszabb lélegzetűre tervezett munkában szeretném összefoglalni.¹

A Győri Egyházmegye területének három nagyobb németek lakta része közül, az alábbiakban a Komáromi Főesperesség területére vonatkozó források alapján tekinthetünk be a Volksbund és a helyi – zömmel német nevű – papság, az egyház és átpolitizált hívei egy csoportjának viszonyába.

*

---

¹ Írásunk nagyobbik hányada nem klasszikus forrásközlés, hanem forrásokat megszólaltató tanulmány. Felfogásom szerint ebben az esetben a dokumentumok legfontosabb részeinek közvetlen megszólaltatása plasztikusabban mutatja be a katolikus egyház és a helyi németség viszonyát.

Felütésként lássuk a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium államtitkárának Apor Vilmos püspöknek címzett levelét, amit az érkeztető pecsét tanúsága szerint 1941. április 29-én iktattak a győri Egyházmegyei Hivatalban. Ebben *Stolpa József*, a miniszter nevében eljáró államtitkár arra kéri a püspököt, hogy az egyházi iratok felhasználásával gyűjtse össze a *fennhatósága alá tartozó terület településére vonatkozó nemzetiségi adatokat*:

„Méltóságos és Főtisztelendő Püspök Úr!

A hazai nemzetiségi kérdés történetének alapos és objektív ismerete, valamint ebből kiindulólág egy céltudatos és helyes irányú nemzetiségi politika érdekében szükséges lenne, hogy e kérdés történeti kifejlődése a legkisebb részletekig feldolgoztassék, mégpedig lehetőleg az ország minden községének e szempontból külön-külön való megvizsgálása útján.

Mínthogy a nemzetiségi viszonyoknak az egyes településeken való fejlődése különösen a régebbi korokra vonatkozóan, főleg, vagy kizárólag egyházi iratok felhasználásuk alapján állapítható meg, a fenti cél elérése érdekében feltétlenül szükséges lenne az egyházak rendelkezésére álló iratanyag ily irányú feldolgozása is.

Az említett kérdés nagy horderejére és ahhoz fűződő nemzeti érdekekre való utalással felkérem Méltóságodat, hogy egy ilyen, egész országunkra kiterjedő feldolgozást hatékonyan méltóztassék előmozdítani azáltal, hogy a fennhatósága alá tartozó terület településére vonatkozó nemzetiségi adatok összegyűjtésével a Méltóságod fennhatósága alatt álló lelkészi kar egy tagját megbízni méltóztatik, aki a helyi levéltárak, könyvtárak és lelkészi hivatalok anyagának felhasználásával végezné el e munkát.

A feldolgozás eredményeképp – elgondolásom szerint – minden egyházközség nemzetiségi képében bekövetkezett nagyobb változásokról (tömeges betelepülések, asszimilációs folyamat, elvándorlás, stb.) adatokkal is alátámasztott összefoglaló kép lenne nyújtandó.

Felkérem Méltóságodat, hogy a fentebbieket illető n[agy]b.[ecsű] intézkedéséről engem értesíteni szíveskedjék.

Fogadja Méltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását

Budapest, 1941. évi április hó 8-án

A miniszter helyett Dr. Stolpa József államtitkár.”²

Azt, hogy e kérdés legmagasabb szinten is terítéken volt, jól mutatja, hogy *Beresztóczy Miklós*, mint a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium I. ügyosztályának főnöke már március 4-én „bizalmas” levélben jelezte Apornak, hogy: „*A nemzetiségi törekvésekkel kapcsolatban felettebb szükséges volna, hogy a nemzetiségi vidékekbe ékelődő magyar csoportok lelki*

---

² Győri Egyházmegyei Levéltár. Püspöki Levéltár. (GyEL PL) Egyházkormányzati iratsorozat 927/1941. (32.306/1941. sz.)

*és szellemi függetlensége különös gonddal megőriztessék. [...] A m. kir. miniszterelnök úr tájékozódni kíván e kérdésben és ezzel kapcsolatban tőlem bizonyos adatok összegyűjtését kérte.*³

A püspök – okkal – viszonylag későn reagált. A levél hátoldalára csak július 17-én került Apor hivatalos válaszlevelének fogalmazványa, amit még aznap expedáltak.

Mind a válaszlevélből, mind a szintén július 17-ére datált, 1941. évi VI. egyházmegyei körlevélből kiderül, hogy Apor szóban már jelezte papságának a minisztérium kérését, s már az anyaggyűjtés is megkezdődött:

„Amint a tavaszi főesperességi koronákon már jeleztem, a hazai nemzetiségi kérdés alapos és objektív ismerete s a helyes irányú nemzetiségi politika érdekében szükség van a települési területek egyházi iratanyagának feldolgozására is, mivel a régebbi korokra vonatkozóan majdnem kizárólag csak egyházi feljegyzések állnak rendelkezésre.

Kérem tehát a nemzetiségű nyelvű plébániák lelkészeit, hogy ide vonatkozó kimerítő jelentésüket folyó évi augusztus hó 15-ig juttassák el hozzám.

A jelentés lehetőleg ölelje fel a település idejét, a települők számát, a szaporodást, birtokviszonyok alakulását, az idők folyamán történt nevezetesebb átalakulásokat, elvándorlást, esetleges asszimilációs folyamatot, a tanítás és istentisztelet nyelvének alakulását, az esetleges fejlődést akadályozó körülményeket stb.”⁴

A minisztériumnak küldött válaszlevél lényegében a tett intézkedésekről adott tájékoztatást: „Fenti tárgyban és szám alatt folyó évi április hó 8-án kelt nagybecsű intézvényére történő hivatkozással van szerencsém tisztelettel tudatni N[agy]m[éltóságod]dal, a célt a tavaszi papi gyűléseken ismertettem egyházmegyém papságával, a gyűjtő munka folyamatban van s mihelyt lehetséges lesz, kimerítő összefoglalást fogok N[agy]m[éltóságod] rendelkezésére bocsátani.”

A körlevél kapcsán – 1941. július 21. és szeptember 3. között⁵ – az egyházmegye „érintett” településeiről összesen 28 jelentés érkezett a püspökségre. A beszámolók egy része – igazodva a körlevél kéréséhez – valójában „kimerítő” településtörténeti ta-

³ Beresztóczy levelét és Apor Vilmos magánlevelként küldött válaszát közli SOÓS VIKTOR ATTILA: *Apor Vilmos iratai*. Győr, 2009. 194–195. Apor 1941. február 24-ai – Gyulán történt – püspökké szentelését követően, március 2-én foglalta el ténylegesen a győri püspöki széket. Így gyakorlatilag a nemzetiségi kérdés – pontosabban a hazai németiség egyre látványosabb szervezkedése – volt az egyik első „megoldandó” feladat egyházmegyéjében.

⁴ *Litterae Circulares ad Venerabilem Cleram almae Diocesis Jaurinensis Dimissae Anno Domini 1941. Jaurini 1942. Typhographia Diocesis Jaurinensis. 29. p. Közli: SOÓS VIKTOR ATTILA: i. m. 33–34.*

⁵ Az ágfalvi jelentés már június 17-én elkészült, a brennbergbányai pedig június 24-én. Az ágfalvi plébános „a tavaszi főesperesi koronán kapott szóbeli utasításra” hivatkozik, míg a brennbergbányai már pontosítja a helyszínt is: „A Sopronban tartott főesperesi koronán szóbelileg előterjesztett határozatra bátorlódok Brennbergbánya fejlődését néprajzi szempontból előterjeszteni.” Az utolsó – Rákosi Elek által összeállított levéltári – jelentés azért nem készült el időre, mert „a sok anyag áttanulmányozásához kevés volt a rendelkezésre álló idő”.

nulmány, csak néhányban szerepelnek súlyozva a nemzetiségi együttélés – főként a helyi Volksbund szerepének – aktuális kérdései.⁶

Az adatok kiértékelése, feldolgozása a minisztériumban sem mehetett zökkenőmentesen, hiszen 1942. november 12-én újabb levélben fordult Aporhoz *Kósa Kálmán* miniszteri osztályfőnök, amelyben hét pontra kért összefoglaló kimutatást az egyházmegye egyházközségeinek nemzetiségi múltjával kapcsolatban.⁷ E levél alapján Apor 1943. évi I. körlevelében 185. szám alatt kért újabb jelentéseket plébánosaitól.⁸

Apor 1941-es körlevelére számos olyan jelentés érkezett, amelyekben korábbi – a németajkú hívekkel kapcsolatos – események, „folyó ügyek” is tetten érhetők. Jó példa erre *Ledniczky József*, alsógallai plébános augusztus 9-én írt jelentése:

„Már 1939-ben a 490 német ajkú lakossággal szemben cca. 1200 volt a magyar ajkú lakosság száma, és mert a német ajkú lakosság részéről nem indult ki semmiféle megértő jóindulat a kétszer annyi magyar ajkú lakossággal szemben, a magyar szülők között elhangzott kívánság, hogy az újtelepen épüljön számukra templom és iskola. Ez a kívánság megoldást nyer, mert az építés már 1941 évben megkezdődik.”⁹ Ugyanakkor már 1941. június 8-án postázta az alsógallai – német ajkú – egyházközségi képviselőtestület azt a 346 aláírással ellátott ívet, mely szerint: „A mellékelt aláírások azon kéréssel fordulunk Nagyméltóságod elé és kérjük kérésünknek helyt adni. A mi községünkben 1800 lélek van és így nem szükséges még egy templom és egy külön egyházközség. 244 pár van az egész községben és ezzel szemben 346 aláírás bizonyítja, aki a templomot nem akarja és a külön egyházközséget. A templom építéséről és a külön egyházközség megalakulásáról sem az egyházközségi elöljárót, sem a községi elöljáróságnak tudomása nem volt. Kérjük Nagyméltóságodat kérésünket méltányolni és pártfogásba venni.”¹⁰

A beadványt és mellékleteit Apor június 14-én „észrevételezés végett”, visszavárolag kiadta *Ledniczky József*nek. A plébános az ügygel kapcsolatban június 26-án tette meg kimerítő jelentését:

„Az aláírók legnagyobb része nem tudta, mit ír alá. Az ívet aláírató egyén különféle cselekedésekkel és félrevezetéssel beszélt rá az aláírók nagy részét az aláírásra. Legtöbb

⁶ GyEL. PL. Egyházkormányzati iratsorozat 927/1941. szám alatt.

⁷ GyEL. PL. Egyházkormányzati iratsorozat, szám nélkül. A levél a minisztérium 39.065/1942 sz. VI. 6. ü. o. számon, hivatkozási számként a 927/1941-et adja meg. A kérdések az anyakönyvek korára és nyelvére, az istentisztelet és a tanítás nyelvére, az egyházközség nemzetiségi viszonyainak történeti változásaira, az esetleges asszimilációra, illetve disszimilációra vonatkoznak. A hetedik kérdőpont a kézirat, vagy nyomtatásban megjelent településtörténeti monográfiák meglétét firtatja.

⁸ *Litterae Circulares ad Venerabilem Cleram almae Diocesis Jaurinensis Dimissae Anno Domini 1943. Jaurini 1944. Typhographia Diocesis Jaurinensis. 2–3. p.* A beérkezett jelentéseket az 1941-es anyaghoz iktatták (GyEL. PL. 927/1941. szám alatt.)

⁹ GyEL. PL. 195/1941. (plébániai) szám alatti jelentés. Alsógalla, 1941. augusztus 9. 2. p.

¹⁰ GyEL. PL. 608/1941. A levelet az egyházközségi képviselőtestület nevében Wernsdörfer János, Francz József, Hermann József, Izing János, Klaus Pál és Andorfer György írta alá.

helyen „Volksbund” ügyet emlegetett. A beadvány szövegmelléklete is csak az aláírás után készült.

Egyébként a német lakosság már annyira nem törődik az ilyen aláírásokkal, hogy a gyakori vegzálások elkerülése végett mindent aláír, csak engedjék békében. Több mint 10 éve folyik az aláíratás, hol feljelentés, hol „Nyilas” párt, hol más szervezkedés ügyében. Megszokták már s úgy látszik kedvük telik benne, hogy a hatóságokat munkával lássák el.

Hamis a beadványban feltüntetett adatszolgáltatás is. A f. é. január 1-én megejtett népszámlálás pontos adatai szerint a község lakossága 1906, ebből 1410 magyar ajkú és csak 496 német ajkú lakos van. Az új települési részen inkább magyar érzelmű lakosságot is hozzávéve több mint 1500 lakos van. Legújabb értesülesem szerint újabb néhány magyar családdal szaporodott a lakosok száma.

A mellékelt beadvány sokkal veszedelmesebb szándékot tartalmaz, mint amilyenek az első tekintetre feltűnik. A „Volksbund” a visszánémetesítést erőszakolja. Rá akarja kényszeríteni a magyar anyanyelvű lakosságot, hogy német szentbeszédet hallgasson, és német éneket énekeljen. Amilyen lehetetlen és igazságtalan lenne a német anyanyelvű lakosságot elmagyarosítani, éppoly lehetetlen és igazságtalan lenne a magyar anyanyelvű lakosság elnémetesítése. Amint önvédelmi harcát vívja az egyik, éppoly jogosan védheti a másik. Ebben, ha az osztó igazságosságra törekszünk, senkinek ellenvetése nem lehet.¹¹

A „Volksbund” ebben a szándékában már túl merész lépésre ragadtatta magát. Tiszta magyar anyanyelvű szabó inas volt egy évig szolgálatban német anyanyelvű szabómesternél. A népszámlálásig együtt étkezett a mester családjával. Jó viszony volt közöttük. A mester arra akarta kényszeríteni a fiút, hogy vallja magát németnek. Amikor a fiú kijelentette, hogy az ő vidékén (Pápa melletti Takácsi faluból való) teljesen ismeretlen a német fogalom, megkezdődött a fiú üldöztetése. Kénytelen volt mesterét elhagyni. Sem a szerződésben megállapított ruhát nem szolgáltatta ki neki, sem pedig elégséges eledellel, amit a népszámlálástól kezdve a műhelybe adatott be neki.

Alázattal legyen szabad megjegyezmem, hogy a kápolna és iskola építése az új települési lakosság jogos ügye. Sem jogfosztásról, sem anyagi megterhelésről szó nem lehet. Ellenben annál nagyobb lelkesedést váltott ki a magyar ajkú lakosság körében, főleg a szülők körében az a hír, hogy végre könnyen megközelíthető templomhoz és iskolához juthatnak és részt vehetnek lelki szükségletük kielégítésére anyanyelvű szentbeszéd meghallgatásával és anyanyelvű énekek éneklésével, illetve megtanulásával. Egyik szülő panasza (név-szerint Zoltán Ignác) így hangzik: gyermekem már sem imádkozni, sem énekelni nem tud magyarul.

Szükséges a templom az újtelepi részre. A gyermekek beiskoláztatása nincs teljes mértékben megoldva templom nélkül. Minden vásár- és ünnepnap, télen-nyáron, azon kívül ősszel és tavasszal minden nap köteles a gyermek templomba menni. Télen végig fagyoskodik a hosszú úton és így kell állnia a hideg templomban. Ősszel és tavasszal

---

¹¹ A bekezdés mellé ceruzával jegyezve: „sejtetem”.

előbb el kellene jönnie a távoli templomba és utána vissza az iskolába előadásra. Lehetetlen megoldás lenne.

Intenzív hitéletet nem lehet elképzelni jó összetételű egyházközségi képviselőtestület nélkül. Az A. C.¹² szakosztályait nem tudom működtetni, ha azok nincsenek. A német anyanyelvű lakosság bizony nem nagyon lelkesedik az A. C. után. Neki egészen más beállítottság jutott egyesülete révén, minthogy nagyon érdekelné az egyház ügye. Az A. C. ügye neki politika, mint kifejezte a lapjuk a tolnai plébánossal szemben, hogy a papa maradjon csak a templom falain belül. 15 új utcának sajtó ügyét, szegénygondozását stb. csak valami szerv segítsége mellett tudhatom szolgálni. Nagyon is fontos kérdések állnak vagy buknak új egyházközség foglalkoztatása vagy elhanyagolása mellett.

Fentiek szíves tudomásul adása mellett vagyok Nagyméltóságodnak felszentelt kezeit csókolva engedelmes szolgálja Ledniczy József plébános.

Alsógalla, 1941. június 26.”¹³

Az ügy „Ad acta” lezárásához „R”¹⁴ az alábbi feljegyzést írta az iratcsomó külzetére: „*Nem is felelünk rá! A püspöknek joga van indokolt esetben egy pléb.[ánia] területén két egyházközséget engedélyezni. A jelen eset pedig valóban indokolt, már csak nyelvi szempontból is.*”

A szomszédos Vértestolna plébánosa már 1941 tavaszán levélben fordult Apor Vilmoshoz a helyi volksbundista németek egyházellenes tevékenységének ügyében. E beszámoló azért is figyelemre méltó, mert *Riegler Frigyes* 1938-ban összeállított községtörténetének kéziratát – a község német lakosságát jellemezve – még így zárta: „*Hazafias magatartásuk jó. Az időfecsérlő politikizálással nem sokat foglalkoznak.*”¹⁵ 1941. március 8-án kelt levele viszont a Volksbund súlyos térnyeréséről számol be:

„A hazai németségnek kormányhatóságilag engedélyezett szerve, a Volksbund, már eddig is nagy károkat okozott a községek életében azáltal, hogy izgatásaival politikailag és társadalmilag megbontotta a községek egységét. Amint a jelek azonban mutatják, aligha fog megállni eme kártevési mellett. Burkolt célja ugyanis a nemzetiszocialista eszmének, mint egésznek, átlopása a hazai svábság körébe, s így szükségszerűleg az egyházzal és vallásunk tanításaival is összeütközésbe fog kerülni. S mivel a Volksbund tagjai annyira fanatizálva vannak, hogy velük szemben minden józan argumentáció csődöt vall, viszont a pártelnöktől beadott mindenfajta maszlagot tiszta igazságként, evangéliumként fogadnak, a lelki elferdülésnek, a lelki fertőzésnek lehetőségei adva vannak. Máris hallani olyanoktól, akik templomjáró emberek voltak, szentírásbecsmérlő, kételkedő kifejezéseket, s a szomszéd községben most büntették meg az egyik atya-

¹² Actio Catholica.

¹³ GyEL. PL. 608/1941.

¹⁴ Feltehetően Dr. Ragats Rezső (Nagyecenk, 1876. április 21. – Győr, 1948. július 27.) pápai prelátus, püspöki helynök kézfegyve. Ragatsot 1941. március 2-án nevezte ki Apor általános helynökké.

¹⁵ *Vértestolna a múlt és jelen tükrében.* Összeállította RIEGLER FRIGYES plébános 1938. Kézirat. Kuny Domokos Múzeum, Német Nemzetiségi Múzeum Adattára. 10–76. sz.

fit, mivel a Volksbund naptárának árusítása közben olyan kijelentéseket tett, hogy „zsidó majmokat” imádunk a templomban, hogy Jézus nem volt Isten stb. [...] Még rosszabb lesz a helyzet, ha azokból a könyvekből, melyeket a Deutsche Zeitung naponként ajánl a néptestvéreknek, forgalomba is kerül néhány példány a falvakban. Hogy ez pedig megtörténjék, arról gondoskodni fog a Volksbund. Rósenberg evangéliumát¹⁶ különös szeretettel ajánlják.

Mivel tehát számítanunk kell arra, hogy a községek egységét valláserkölcsileg is meg fogják bontani, illő, hogy a harcra előre elkészüljünk. Ehhez pedig többek között az is szükséges, hogy legalább mi is ismerjük annyira a nemzetiszocializmus pogánykodásait, mint amennyire a Volksbund szajkói.

Mély tisztelettel kérem tehát Nagyméltóságú Megyéspüspök Urat, kegyeskedjék servatis servandis az engedélyt megadni, hogy Rósenberg Mythos d. XX. Jahrhunderts c. könyvét megszerezsem és olvassam.¹⁷

Apor Vilmosnak a levél hátoldalára géppel írt válaszlevelének fogalmazványa szerint „Fohó hó 8-án 27. szám alatt előterjesztett indokát méltányolva az apostoli Szentszéktől 1938. november 25-én nyert felbatalmazás alapján háromévi időtartamra megengedem T[iszteletelendőség]-nek, hogy a nemzeti szocializmussal foglalkozó tiltott könyveket megszerezhesse, olvashassa és magánál tarthassa; szigorúan kell azonban ügyelnie arra, hogy a könyvek zár alatt legyenek és azokhoz más hozzáfér ne juthasson.”¹⁸

Május végére a lelki vezető és németajkú közösségének (pontosabban a helyi Volksbund tagok) viszonya annyira elmérgesedett, hogy – a májusfadöntés „botránya” ürügyén a plébánost ért sajtótámadás miatt – Riegler hosszú beszámolót küldött püspökének:

„Vértestolna, 1941. jún. 9.

NAGYMÉLTÓSÁGÚ MEGYÉSPÜSPÖK ÚR!

Szentháromság vasárnapján nemvárt megtiszteltetésben volt részem. A Deutsche Zeitung vezető helyen indított ellenem, mint a német népiség állítólagos gyilkosa és a hivatásáról megfélemlített pap ellen pergőtűzet. A cikket mellékelten tisztelettel megküldöm.¹⁹

Az előzményekről ilyen rövid levél keretében nem írhatok. Ugyancsak a sorok komoly cáfolatával sem foglalkozhatom. Jelenleg tehát csak egész röviden annyit bátorodok kijelenteni, hogy a cikk néhány szó kivételével szemenszedett valótlan és merő kitalálás.

¹⁶ ALFRED ROSENBERG: *Mythos des XX. Jahrhunderts*.

¹⁷ GyEL. PL. Egyházkormányzati Iratok. 535/1941. – Gépelt, kézzel aláírt, a levél alján „Vértestolnai Róm. Kath. Plébánia pecsétje” feliratú körpecsét.

¹⁸ [19]41. 3. 15. Exp. dátummal. Riegler levelét és Apor Vilmos válaszát közli SOÓS VIKTOR ATTILA: i. m. 196–197.

¹⁹ *Deutsche Zeitung* 2. évf. 129. sz. 1941. június 8. vasárnap. Címoldal. DR. GEORG GOLDSCHMIDT: *Offener Brief an dem Pfarrer von Vértestolna*.

Jól tudom, hogy a Volksbunddal, mint ilyenekkel jelenleg nem kezdhetek ki, mert hatalmas protektorokkal rendelkezik. De viszont szó nélkül sem hagyhatom ezt a rágalomhalmazt, amely egy hosszú, hátam mögött folyó suttogó propagandának akar a csattanója lenni. Dr. Goldschmidt dül-fül mérgében, hogy a szülőfaluját még mindig nem sikerült 100%-ban volksbundistává tenni, pedig az eszközöket és a pénzt ugyancsak nem kíméli, most tehát ilyen úton akar elhallgattatni, hogy mire két hét múlva Basch²⁰ ide jön látogatóba (így híresztelik) Győzelmesen mutathasson a megvert Auchdeutschek seregére. Ezt az örömét szeretném elrontani. S ha már ő ellene közvetlenül nem is tehetek sokat, szeretném kinyomoztatni és törvény elé állíttatni azt a bandát, amely ok nélkül áskálódik már mögöttem október óta, soha nem tett kijelentéseket és cselekedeteket imputál nekem, s állandóan rettegésben tartja azokat, akik a Volksbundnak be nem hódoltak, és a hazafias vallásos eszme mellett kitartanak.

Körülbelül úgy is ismerem mind, s halálosan meg vagyok győződve arról, hogy a fő besúgó egy Wegensommer nevű lecsúszott gazda, a volt kommunista direktórium elnöke, aki különben rendületlenül ott ül minden vasárnap a templomban a kórus alatt.

Kötelességemnek érzem tehát, hogy ne hagyjam következmények nélkül ezt a támadást, csak azt nem látom világosan, mi lenne a legcélravezetőbb forma. Nagyméltóságú Megyéspüspök Úr tudta és irányítása nélkül nem kívánok lépéseket tenni, már csak azért sem, mert itt egyházi érdekről is van szó. A támadás ugyan nekem van szánva és a hozzá csatolt fenyegetés is, de úgy, hogy abból mindenki értsen és reszkessen minden „sötétben bujkáló ellenforradalmár”.

Mély tisztelettel kérném tehát Nagyméltóságod bölcs tanácsát és útbaigazítását. Bővebb részletekkel szívesen állok Kegyelmes uram rendelkezésére. A májusfadöntés hiteles történetét mellékelten csatolom.

Nagyméltóságú Megyéspüspök Úrtól szabadjon egész őszintén egy kegyet kérem, amit eddig még nem mertem kérni, mivel személyem ismeretlen Nagyméltóságod előtt: ha idővel mód és alkalom kínálkozik, kegyeskedjék a nyolc éves német számkivetésből kiemelni és valamelyik magyar helyre segíteni. Ugyanis se nyelvben, se érzésben nem tudok azzá lenni, aminek a hazai svábság a papját szeretné látni.

Nagyméltóságú Megyéspüspök Úr iránt a legmélyebb tisztelettel Riegler Frigyes plebános.”²¹

A plebános levelében jelezte, hogy mellékeli a májusfadöntés történetét, ami szerencsére megmaradt gépelt iratcsomóban:

„A májusfadöntés története anno 1941.

A legények közösen szoktak évenként papnak, tanítónak, bírónak és két korcsmárosnak májusfát állítani. Az utóbbi években már nem állíttattam a házam elé, hanem azt mondtam a legényeknek, hogy az enyémet állítsák a falu bejáratánál lévő Szűz Mária

---

²⁰ Franz Anton Basch (1901–1946), a Volksbund vezére, Georg Goldschmidt a helyettese volt.

²¹ GyEL. PL. Egyházkormányzati Iratok 1298/1941. Gépelt, kézzel aláírt. Hátoldalán, a püspök válaszlével fogalmazványa mellett az érkeztetés ideje: VI. 13.

kápolna elé. Az idei esztendőben, mint annyi minden, ez is megváltozott. A Volksbund-ifjúság, amely új évtől kezdve minden téren megkezdte az elkülönözést, itt is bevezette. Így történt, hogy a hazafias érzésű ifjúság a papnak, bírónak és egyik korcsmárosnak, a Volksbund ifjúság viszont Dr. Goldschmidt szülőháza elé, kántornak, Hangyának, egy nagyzadának és a német ház elé állított fát. A döntés pünkösöd vasárnapján szokott leginkább megtörténni. Az idén is így történt, bár a mieink, mint utólag értesültem, hétfőre akarták tenni. A döntés eddig mindig úgy történt, hogy a legények összekapaszkodva, nagy heje-hujával, zeneszó mellett vonultak egyik fától a másikhoz, s kiemelték a fákat a földből. Az idei esztendő azonban meglepetéssel szolgált. Vasárnap d[él]u.[tán] tartottam a szívgárdistákkal szép német műsorral az anyák napját. Persze ez ellen is ágáltak már előre, s mivel meg nem előzhetek, hát másnap tartottak a német ház udvarán kontra anyák napját. Mikor aztán hazamentem, úgy 4 óra felé látom ám, hogy zeneszóval, zárt sorokban, legtöbben német táborig sapkával a fejükön, német vezényszóra vonultak a v.[olksbund] ifjak a kántor háza elé, mögöttük pedig az utca teljes szélességében a férfiak, jobbra balra mosolyogva, mintha azt mondták volna: ide nézzetek, aztán pukkadjatok. Mivel a kihívás nyilvánvaló volt, bántott a dolog, s kimentem az utcára, hogy körülnézzek, hol vannak a mi legényeink, s érdeklődjek, hogy tulajdonképpen mi az ő programjuk. Akkor hajtott felém már az egyik gazdaifjú biciklin, jelentette, hogy a helybeli muzsikások megtagadták nekik a szolgálatot, de ők nem tűrik ezt a sértést és azért is két órán belül lesz májusfadöntés, még pedig külön zenekarral, s utána táncolni fognak a korcsmában [...] Én a zenét illetőleg jóváhagytam a tervüket, s magam is azon a nézetem voltam, ha már provokáltak, villámgyorsan és huszárosan visszavágunk. A mulatságot illetőleg azonban azt mondtam, hogy azt nem szabad a korcsmában tartani, mert az rendbontás és rossz példaadás törvénysértés lenne, hanem jöjjenek az én udvaromba és a mai napon én adom az áldomást. Ha a korcsmáros is meg akarja adni, gurítsa az én udvaromba. A legények betartották a szavukat. Villámgyorsan elvégezték az otthoni munkájukat, értesítették az összes ivásra illetékeseket, s közben megérkezett a motorizált tardosi rezesbanda is, ami nem kis meglepődést és dührohamot váltott ki az ellentáborból. 7 órára készenlétben állt a legénysereg. Nem 7, hanem 25 fő. Közülük csak 5 süvölvény, a többi 20 stramm nagy legény. Köztük egy volt huszár káplár, egy aktív katona, 4 reg-ruta, 3 iparos, 1 bányász, a többi gazdafiú. Én erre azt mondtam: Ha ők tüntettek a németségükkel és szervezetségükkel, mi sem vonulhatunk fel, mint egy részeg csürhe, hanem fegyelmezetten és mutassuk meg a magyarságunkat. A plebánia alatt felállunk karélyban, elénekeljük a himnuszt, aztán fegyelmezetten, magyar zászló alatt vonuljanak fától fához. Így is történt. Hogy a fadöntésnél egyik ember; Klausz József-re célzott a cikk, szemenszedett hazugság, mert Klausz egy 5 főnyi győri turista társasággal a pincéjében iddögált és csak 9-kor jött haza. Hogy a fiúk a himnusz után a Sárga a csikó és egyéb nótákat énekelt[ek], szintén szemenszedett hazugság. Egy szót sem énekelték, hanem a zene ütemeire vonultak fától fához. Mikor mindenhol végeztek, visszatértek az udvaromba, s felügyelet alatt megkezdődött a sörözés és a tánc. Tartott 1/2 11-ig, (tolnaiak szerint ez 1/2 10, ekkor fúj a bakter először). Közben énekelték is magyarul, németül, de nem vezényszóra, hanem amint kedvük tartotta és eszükbe jutott. Én egyetlen egy nótát énekeltettem velük a győri vendégek tiszteletére, az is véletlenül

német katonanóta volt: *Ein strammes Landesschütz bataillon...* ½ 11-kor rendben szétosz-
lottak. Így történt a botrányos májusfadöntés 1941-ben.”

Apor június 19-én kelt válaszlevelében két figyelemreméltó momentum is tetten érhe-
tő. Egyrészt – a levélben eredetileg is kiemelt szövegrész alapján – reálpolitikai érzé-
kenysége, másrészt a komáromi koronán elhangzottakra való utalás:

„T[isztelen]dó Riegler Frigyes plébános úrnak Vértestolna.

Folyó hó 9-én kelt jelentését teljes megértéssel olvastam. Érzem a lelkipásztori nehézségek sú-
lyát és éppen azért értékelem is az ilyen munkát. Mindazonáltal az adott esetben sem mondhatok
mást, mint amit a komáromi koronán mondtam. Az újságbeli közlemény úgy van megszerkesztve,
hogy egy esetleges bírósági tárgyalás eredménye nem érne fel a bele vetett fáradsággal. Azért legcélsze-
rűbbnek tartom, ha T[isztelendőség]-ed nyugodtan megírja a lapnak, hogy a cikke mely állításai téve-
sek, de nem kér tőlük semmit, helyreigazítást sem. **Nehogy ezzel is felesleges, hosszas vi-
tára adjon alkalmat.** Egyebekben pedig folytatja eddigi dicséretes, a lelkek üdvét munkáló tény-
kedését.

Alkalmos időben szívesen teljesítem előadott kérését.”²²

Az Apor által több helyen felemlített *tavaszi papi gyűlések* májusban voltak. A
fennmaradt jegyzőkönyvekben ugyanakkor a napirendi pontok között sehol sem sze-
repelt a németiség, illetve a Volksbund kérdése, vagyis Apor kérése valóban szigorúan
bizalmas volt. A komáromi korona jegyzőkönyve sajnos nem maradt ránk, vagy lap-
pang.

Nyilván az e koronákon elhangzottak alapján fogalmazta meg 1941. május 14-én
Apor azt a szigorúan bizalmas körlevelet, amelyből összesen negyvenkét példány ké-
szült. Az egyházmegye nemzetiségi viszonyait előzetesen felmérve azonban csak 36
példányt küldtek ki; s a jelentések két kivétellel mindenhol be is érkeztek a meg-
adott határidőre.²³,

T[isztelen]dó Plébániahivatalnak 42 pld.!! Szigorúan bizalmas!

Folyó hó 22-ig kérek bizalmas jelentést a következőkre nézve:

1. A plébánia (filia) összlakosságának kb. hány %-a németajkú?
2. Megalakult-e a plébánia területén a „Volksbund”?
3. Hány tagja van?
4. Ez a szám a. hány százaléka a németajkú híveknek,
b. ebből mennyi a katolikus, mennyi a másvallású?
5. Milyen hatása van a Volksbund működésének: a. lelkiükben
b. iskolában?”²⁴

²² GyEL. PL. Egyházkormányzati Iratok 1298/1941. A vértestolnai plébános levelének hátoldalára gépelt
fogalmazvány. A fettel kiemelt rész utólag kézzel betoldva. Az alul lévő jelzés szerint: Exp. 41. 6. 19. A
levelezéshez mellékletként elhelyezve a Deutsche Zeitung inkriminált oldala.

²³ A magyaróvári jelentést május 23-án, a mosonszentjánosit május 25-én keltezték.

²⁴ GyEL. PL. Egyházkormányzati iratok. 1074/1941.

Az alábbiakban a fenti körlevélre beérkezett – szigorúan bizalmas – jelentéseket közöljük, a korabeli egyházkerületi beosztásnak megfelelő sorrendben.²⁵ Az eredeti jelentések, illetve Apor Vilmos szigorúan bizalmas levele a *GyEL. PL. Egyházkormányzati iratsorozatot 1941/927 gyűjtőszám* alatt található

1.

566/1941. sz.

Nagyméltóságú és Főtisztelendő Püspök Úr! Kegyes Atyánk!

1074/1941. sz. felhívására közlöm:

1. A plébánia összlakosságának kb. 28%-a németajkú.
2. A „Volksbund” a plébánia területén megalakult.
3. A csendőrségen 200 tag van nyilvántartva.
4. Ez a szám a németajkú hívek 35%-a, valamennyi katolikus.
5. A fiatalabb hangadók nem látogatják a templomot, csak nagy ünnepeken. Egymás köszöntésében a vallásos jelleget elhagyták és egymást „Heil” szóval köszöntik. Az iskolában erős germanizálás hívei.

Nagyméltóságod felszentelt kezeit csókolja engedelmes szolgája Ledniczky József plébános.

Alsógalla, 1941. május 17.

Gépelt tiszttárat, „RÓM. KATH. EGYHÁZKÖZSÉG ALSÓGALLA” körpecsétjével.

2.

A DUNASZENTMIKLÓSI RÓM. KAT. PLÉBÁNIAHIVATALTÓL

Nagyméltóságú és Főtisztelendő Püspök Úr!

F. hó 14.-én 1074/1941. szám alatt kelt szíves felhívására mély tisztelettel jelentem, hogy:

1. a dunaszentmiklósi plébánia összlakosságának 100%-a németajkú. (A 650 lakos közül alig két-három magyarajkú van)
2. A plébánia területén 10 nappal ezelőtt alakult meg a Volksbund.
3. A lakosság nagy része belépett tagnak. Pontos adatot a tagok számáról – tekintettel a dolog bizalmas voltát – nem tudtam beszerezni. Tudomásom szerint alig van 25-nél több, aki nem iratkozott be.
4. %-ban kifejezve a Volksbund tagjainak száma kb. 90%. Ezek mind katolikusok, miután a plébánián más vallású lakos nincsen.

---

²⁵ Az egyházmeze területén Sopron, Mosonmagyaróvár és Tata-Tatabánya környékén éltek legnagyobb számban németajkúak. Terjedelmi korlátok miatt itt csak a Komáromi Főesperesség területéről származó jelentéseket közöljük. A jelentéseken feltüntetett iktatószámok az egyes plébániák irattárának iktatószámai.

5. A Volksbund működésének ezideig még semminemű hatása nem észlelhető sem a lelkipásztorkodásban, sem az iskolában, miután csak legújabbán alakult meg.

Annyit megállapíthattam, hogy a jobb érzelműek eleinte tartózkodtak a mozgalomtól, azonban egyesek ijesztgetése és terrorja következtében mégis csak beléptek a szervezetbe.

Nagyméltóságodnak hódoló és tisztelő engedelmes híve Reiter Mihály plébános

Dunaszentmiklós, 1941. május 21.

Nyomatott fejléces papíron, „DUNASZENTMIKLÓSI PLÉBÁNIA PECSÉTJE 1927” lenyomatával.

3.

A felsőgallai rk. plébánia hivataltól.

221/1941. szám.

Nagyméltóságú és Főtisztelendő Püspök Úr!

A f. évi május hó 14-én 1074/1941 szám alatt kelt megkeresésre tisztelettel jelentem, hogy

1. A felsőgallai plébánia összlakossága circa 6000 lélek; ennek fele magyar, fele német nyelvű.
2. A „Volksbund” a plébánia területén megalakult.
3. Körülbelül 500-600 tagja van.
4. Ez a szám a. Körülbelül 20 %-a németajkú híveknek; b. valamennyi katolikus.
5. Eddig is saját nyelvükön elégíthették ki lelki igényeiket úgy a templomban, mint az iskolában. A „Volksbund” megalakulása óta még jobban ragaszkodnak nyelvükhöz, szokásaikhoz, s a tagok közül a szegényebbek erősen Németország felé gravitálnak abban a reményben, hogy ott jobb megélhetést találnak.

Felsőgalla, 1941. május 21-én

Németh Gyula főesperesh[elyettes]-plébános.

Kézírt, „A FELSŐGALLAI RÓM: KATH: PLÉBÁNIA PECSÉTJE”-vel.

4.

A kecskédi róm. kat. plébániahivataltól.

112/1941. szám.

Főtisztelendő Egyházmegyei hatóság!

Az 1074/1941. sz. a. kelt felszólítására tisztelettel a következőket jelentem:

1. Kecskéd község összlakossága 99 % német. Oroszlány és a puszták lakossága magyar.
2. Kecskéden a „Volksbund” megalakult.

3. A tagok pontos számát nem lehet megtudni, de tény, hogy a község 90%-a a „Volksbund” befolyása alatt van.
4. A tagok mind németek és katolikusok.
5. A lelkiekben a hatás még nem érezhető, az iskolában egyáltalában nem. Az istentiszteleten való részvételben és a szentségekhez való járulásban változás nincs. Kétségtelen azonban, hogy az egyházas érzés mélyítését célzó szentbeszédekben, bármennyire óvatos és tárgyilagos is iparkodok lenni, „politizálást” látnak.

Maradtam mély tisztelettel a Főtisztelendő Egyházmegyei Hatóság alázatos híve Lang József plebános.

Kecskéd, 1941. május 19-én

Gépelt tiszttárat, „A KECSKÉDI RÓM. KATH. PLÉBÁNIA HIVATAL” körpecsétjével.

5.

A környei római katolikus plébániahivataltól

195/1941. szám.

Nagyméltóságú és Főtisztelendő Megyéspüspök Úr!

Nagyméltóságodnak 1074/1941. számú bizalmas felhívására van szerencsém tisztelettel a következőket jelenteni:

1. Németajkúak csak Környén (a hozzátartozó filiában és pusztákon nincsenek) vannak, s itt az összlakosságnak kb. 90%-át képezik.
2. A „Volksbund” a plébánia területén már megalakult.
3. A „Volksbund” tagjainak száma a németajkú lakosságnak kb. 70%-a s ez mind katolikus.
4. A „Volksbund” működésének a hatása lelkiekben egyelőre még nem érezhető. Az iskolában a gyermekek bizalmatlanok lesznek, s ellenőrzik a tanerők szavait s viselkedését.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását Weisz József plébános.

Környe, 1941. évi május hó 19-én.

Gépelt tiszttárat, „A KÖRNYEI RÓM. KATH. PLÉBÁNIA [?]” ovális pecsétjével.

6.

Szomódi plébániahivataltól.

29/1941. sz.

Nagyméltóságú Püspök Úr!

Az 1074/1941 sz. bizalmas megkeresésre ezekben teszem meg tiszteletteljes jelentésemet:

1. Szomódi plébánián a 900 lelkes máter magyar, a 600 lelkes Agostyán filia németajkú. Tehát az összlakosság 40% német.
2. Agostyán filiában a tél folyamán megalakult a Volksbund, külön szervezettel a férfiak legények és leányok részére. A férfiak szervezete nem működik. A legények hetenként kétszer tartanak egy kibérelt helyiségben külön, és hetenként egyszer a leányokkal közös összejövetelt, melyen a Mein Kampf-ból olvasnak egy részletet, német dalokat énekelnek és játszanak. Tudtommal havi 20 fil. tagdíjat fizetnek.
3. A Volksbundba 90 család iratkozott be.
4. Ez a szám a filiabeli hívek 70%-a, mind katolikusok.
5. Agostyánban a Volksbund működése nem agresszív. A nép józan gondolkodású, szélsőségre nem kapható. A tekintélyesebb elemek távol tartják magukat tőle. Működése mégis káros, mert az agitátorok a túlzó fajelmélet terjesztésével kereszténytelen elveket hirdetnek. Azzal, hogy a mozgalom a papot tüntetőleg mellőzi, a népet elidegeníti papjától. A legények és leányok közös összejövetele erkölcsileg kifogásolandó. Ha konkrét eset fordul elő, megpróbálok föllépni ellene.

Legnagyobb tisztelettel Grábits Henrik esperes plébános

Szomód, 1941. máj. 19.

Kézrel írt, a plébánia elmosódott körpecsétjével.

7.

A TÓVÁROSI RÓM. KAT. LELKÉSZI HIVATALTÓL.

41/941.

F. hó 14.-én kelt 1074/1941. számú megkeresésre mély tisztelettel jelentem az alábbiakat:

1. A tóvárosi lelkészséghez tartozó baji filia lakosságának kb. 85%-a németajkú.
2. Bajon megalakult a „Volksbund”.
3. Az alakulóülésen 47-en iratkoztak be, de azóta is szaporodott a számuk. Mind katolikusok.
4. Vallási dolgaikat elvégzik.

Nagyméltóságú és Főtisztelendő Püspök Úrnak engedelmes fia P. Hartványi János lelkész

Tóváros 941. V. 20.

Nyomatott fejléces papírra kézzel írt, „RÓM. KAT. LELKÉSZI HIVATAL TÓVÁROS 1932” körpecséttel.

8.

132/1941 sz.

Nagyméltóságú és Főtisztelendő Püspök Úr!

1074/1941 sz. bizalmas leiratra tisztelettel jelentem, hogy:

1. a plébánia összlakosságának 94%-a németajkú.
2. A „Volksbund” még nem alakult meg hivatalosan, de a belépést jelentő aláírásokat már összegyűjtötték.
3. Eszerint 170 tagjuk van.
4. Ez a németajkú és teljes egészében katolikus híveknek kb. 49%-a.
5. Eddig a Volksbund működése lelkiekben és iskolában még nem érezte káros hatását.
6. Legmélyebb tisztelettel Hamburger Antal plébános

Várgesztes 1941. május 19.

Kézzel írt, a plébánia elmosódott pecsétjével.

9.

128/1941.

Nagyméltóságú és Főtisztelendő Püspök Úr!

Az 1074/1941. számú felhívására mély tisztelettel küldöm a bizalmas jelentést a következőkre:

1. A vértessomlói plébánia összlakossága 964 lélek a legújabb népszámlálás szerint és ennek 99%-a németajkú.

2. A plébánia területén egy fél éve, hogy megalakult a „Volksbund”.
3. Hány tagja van? Erre a kérdésre pontos feleletet nem adhatok, mert bennem a „Volksbund” legnagyobb ellenségét látják, s ezért velem nem tudatják, hogy [hány] tagja van a Bundnak. A népszámláláskor 51% vallotta magát német nemzetiségűnek, ezek mind biztosan tagjai a „Volksbundnak”. Azóta azonban már ismét sokan csatlakoztak a „Volksbundhoz”. Vasárnap volt ismét báljuk, s aszerint, amit láttam és hallottam 75% a lakosságnak már tagja a „Volksbundnak”.
4. Valamennyi katolikus.
5. Éretlen, oklevéllel még nem rendelkező tacsókó jönnék a községbe s engedély nélküli gyűléseken lázítanak pap, jegyző s tanítók ellen. Nyilas s kommunista ígéretekkel bolondítják a szegény népet. Az ifjúságból néhányat már különféle tanfolyamokra vittek. A vallás ellenségeiként még nem mutatkoztak be, sőt ellenkezőleg amint értesültem, a különböző tagozatok vezetői még buzdítják őket pontos szentmisejárásra. A helyi „Volksbund” vezetői, akik más esztendőben el szokták végezni húsvéti gyónásukat azonban az idén már nem jöttek el, ha csak máshol nem voltak, amit azonban nem tartok valószínűnek. Néhányan közülük csak prédikáció után jönnek be a templomba, amit azelőtt sohasem tettek.
A jóérzésű embereket erőszakkal, gúnyal akarják kényszeríteni, hogy hozzájuk csatlakozzanak. Mocskosoknak, angol s zsidóbarátoknak csúfolják őket. Az iskolásgyermekeket cukorral csalogatják. Az iskolában, mint már néhány jóérzésű szülő gyermeke panaszkodott, a „Volksbund” szülők gyermekei, nem fogadják maguk közé. Azt mondják nekik, ha Hitler megnyeri a háborút, akkor őket szüleikkel együtt kiküldi Afrikába majmokat fogni. Ha valamelyik tanerő van köztük, akkor persze nem nyilatkoznak.

Szomorú s fájó szívvel látom, hogy ez a község, amelyik három évvel ezelőtt még nem akarta megszavazni a kisebbségi tanítási nyelvet, amelynek idei március 15-iki ünnepélyén senki sem hitte volna, hogy német községben van, ennyire süllyedt. Szinte nem lehet rá ismerni a népre. Gyűlölnék mindent, ami magyar. Hatni rájuk semmivel sem lehet. A legjobb mód a hallgatás. A magyar érzelműekre olyan kijelentéseket tesznek, hogy az ember keze önkéntelenül ökölbe szorul. Az ember pedig fájó szívvel nézi s várja, hogy meddig nézi s tűri a felsőbb hatóság még azt a hazaellenes s hazaáruló lázítást.

Szomorú s szégyenteljes jelentésemet fájdalommal s mély tisztelettel zárom s Nagyméltóságú és Főtisztelendő Püspök Úr felszentelt kezét csókolva vagyok mindig engedelmes papja Lamberger János plébános.

Vértessomló 1941. május 19.

*Kézvel írt, „KOMÁROMMEGYEI (VÉRTES-SOMLÓ) PLÉBÁNIA PECSÉTJE”
körpecséttel*

10.

A vértestolnai róm. kat. plébánia hivataltól.

52/1941. sz.

Nagyméltóságú Megyéspüspök Úr!

Hivatkozással 1074. sz. bizalmas felszólítására, legjobb tudásom szerint az alábbiakat közlöm:

1. Az összlakosságnak 98%-a németajkú.
2. A Volksbund, bár egyszer sikerült megalakulását megakadályozni, felsőbb nyomásra 1940 októberében megalakult.
3. Tagjainak jelenlegi száma, a Volksbund nyilvántartása szerint, jelenleg ismeretlen előttem. De ez nem is fontos, mert a tényleges helyzetről nem ad való képet. A megalakulás alkalmával jegyzékbe vett és a főbírói hivatalban benyújtott tagok névsora a kezembe került, s csodálkozva kellett látnom, hogy azon alig szerepelt 15 személy, holott százával vonultak fel jelvényesen az alakuló gyűlésre. Sőt mi több, még a tisztviselőnek választottak közül se szerepelt több a listán. Tehát nyilvánvaló a csalás. Mi családok szerint tartjuk őket számon. 140 családból csak 23 áll a mi oldalunkon, azaz magyar érzelmű. A többi mind, nyíltan, vagy titokban volksbundista. Természetesen nem csak a szülők, hanem az ő káros befolyásukra a gyermekek is. Számuk úgy 500-ra tehető.
4. %-ban 80%. Mind katolikus.
5. A Volksbund káros hatása minden vonalon jelentkezik, s így a lelkiekben is. A népesség és az egyház, a fajszeretet és az egyház szeretete között semmiféle összehasonlítást nem akarnak tűrni, s készek bármely csekélységért az istentiszteletet, nevezetesen a prédikációt otthagyni. Érvekre semmit se adnak, s csak egyoldalúlag, a hitleri propaganda szemszögéből néznek minden eseményt. Az iskolakötelesek szemtelenek, s mint látszik, fel vannak bízva, hogy bennünket provokáljanak, indulatba hozzanak. A tanerők viselkedése különben kétes. Nem vallanak színt.

Nagyméltóságú megyéspüspök Úr iránt a legmélyebb tisztelettel Riegler Frigyes plébános.

Vértestolna, 1941. május 18.”

Gépelte tiszttáza, „VÉRTESTOLNAI RÓM. KATH. PLÉBÁNIA PECSÉJTJE”-vel.